

Հրանտ Մաթևոսյան

Մեսրոպ

ՄԵՍՐՈՊ

Զիապանը լավ Հայոց պատմություն գիտեր և սարերի միակ մարդն էր, որ զգում էր իր հայությունը՝ Մյուսները գիտեին, որ իրենք գառնարած, հորթարած են, հնձվոր, կրվոր, խուզվոր են, որ ցրտերի հետ իշնելու են ձորը՝ Ծմակուտ, շոգի առջևից զովի հետ դուրս են գալու սարերը՝ Զիապանին այդքանը քիչ էր թվում, և նա պատմում էր Հայոց պատմություն, ինչը որ լավ գիտերը՝ Եթե լսող էր ունենում՝ մի քիչ հնարում էլ էր, երեկվա պատմածն այսօր սուտ էր համարում, Հայոց պատմության սկիզբը մեկ քշում, տանում, չորս հազար տարվա խորք էր իշեցնում, մերք ծլեցնում էր երեկվա միջից, նայած այդօր ինչ վերաբերմունք ուներ մեզ հարևան ուրբինը՝

Հայերին Լեռն է հնարել: Մինչև Լեռն, սուտ է, հայեր չեն եղել՝ են է Լեռյի ժամանակներն էր, ելի, սարի պես մարդուն տվին աչքիս դեմ շուռ տվին՝ մի ձեն հանող չեղավ՝ Հայ կա՞ր՝ որ հայի համար ձեն հանող լիներ կաթ, ոչխար, ես ինչ իմանամ ուրիշ ինչ՝ Մերանը Լեռն զցեց՝ Մածունը ոնց են սարքում, կաթի մեջ մերան են զցում՝ դառնում է մածուն, Լեռն հայերին եղանք է հնարել՝ Հովհաննես Թումանյանի «Շունն ու կատուն» ոչ կատուն է արհեստավոր եղել, ոչ էլ շունը անգլխարկ, գլխարկը շան ինչի՞ն է պետք, այտա, Հովհաննես Թումանյանը նստել ու երեխերի համար հնարել է՝ կարդում ենք էն է մյուս սեղանին էլ

Լեռն է նստել ու մեր հայերիս պատմոթյունը հնարելը Զարմայր
նահապետ, չէ՞ մի, զակրումար նահապետը

Սարվորները գառնարած, տավարած մարդիկ էին, չէին
վիճում, իրենցը խուզելն ու կթելն էր՝ խուզում ու կթում էինը Այդ
բոլոր բաները՝ Լեռն, Զարմայրը, Քրիստոսի ծնունդից առաջը,
Հովհաննես Թումանյան՝ բոլորը ձիապանի տան կարասիներն
էին, ուզածի պես դասավորում էր, և սարվորները մտածում էին,
որ նա ձիապան չէր լինելու, երևաններում-բանում մի տեղ
դասատու էր լինելուը

Գայլ Վահանը Եկան՝ շարդեց. Եկան՝ շարդեց՝ նորիդ Եկանը

Եկածին շարդեց՝ հաշվեցին, հաշվեցին Պարսկաստանը
սրբել էր, Էլ Պարսկաստանում մարդ չէր մնացելը Աշխարքում
հիմա Էլ Պարսկաստան չկա, հայոց մեր գելը սրբել է՛ Գայլ
Վահան, չէ՞ մի, քաջ Նազարը

Մեկ Էլ՝ հակառակն էր ասումը Թե ուրեմն տղամարդ ենք եղել՝
որ թուրքը հազար տարի բկներիս նստած դիմացել ենքը

Պարծենալու բան է, ասում էր, պիտի պարծենանքը

Նրա ասածներից չէին ուրախանում և չէին տիսրում:
Ուղղակի՝ իրենց գործին էին կրում էին, խուզում էին,
թրջում ու չորանում էին, խոսում էին նրանց հետ թուրքերեն և
իրենց ասածը և նրանց ասածից մի երկու բան քեզ ասում էին
թուրքերեն ու թարգմանում հայերենի, և դա գեղեցիկ էր,
ծիծաղում էին թուրքերեն լավ չիմացողների վրա, աշխօր էին
ստանում, փող էին ստանում, ապրում էինը Եվ տպավորությունն ահա այս էր,
հիսունհինգ-հիսունութ տարեկան մի մարդ,

Ղազարյան Մեսրոպ անունով, ինքն իր համար խոսելով
պտտվում է երամակների, հոտերի ու ամպերի միջև կանաչ սարերում, ուրկից
երևում է այս անսահմանորեն մեծ աշխարհից

Գուգարքի մի մասի միայն մի մասը Նա չէր խոսում թուրքերեն
և ոչ Էլ ուզում էր նրանք հայերեն խոսենը Նա նրանց թուրք էր
ասում, որպեսզի նրանք վիրավորվեն, բայց նրանք չէին վիրավորվում, որովհետև
ամենսին Էլ թուրք չէինը նրանց զբաղմունքն
այդ չէր, թրքությունը չէր նրանց զբաղմունքը այլ, մերոնց նման,

ոչխար, պահելը, խուզելը, թրջվելը, չորանալը, անձրսին ու
աշխարհին հայինելը⁷ Ես մերոնց մեծերը Մեսրոպին ասում էին⁸
Դե լավ, Էլի, ձենդ կտրիր⁹

Բայց մի տեղ կար, երբ Մեսրոպը կարծես հասնում էր
նպատակին¹⁰ Նրանք սար էին գալիս իրենց հեռու դեղին հովիտներից, իսկ
սարերին մոտիկը մեր զյուղն էր և սարերը մեր
սարերն էին, համարյա թե կլոր տարին՝ աշնանը, ձմռանը,
զարնանը մերն էին¹¹ Ամռանը նրանք իրենց քոչերով հա գալիս
էին, և մեր տունը դառնում էր ուրիշի տուն¹² Աղբյուրի գուոր
Արթընանց Արթինն էր զցած լինում, մեկ Էլ՝ նրանց ոչխարն էր
կիտվում զոհի վրա¹³ Է՛, հարյուր տարի առաջ արոտներում ոչխարին աղ տալու
աղաքարեր թաղած էր լինում Ղազարի Ավետը,
մեկ Էլ՝ նրանց ոչխարն էր կուտապ-կուտապ գալիս աղաքարերի վրա¹⁴ Զորի մեր
անտառում հաճարի մեր ծառերին մենք
զրած էինք լինում մեր անունը և կարծած, թե ծառը մեզնից հետո
մեր անունը պահելու է դեռ երկար ու երկար, մեկ Էլ մեր զիրը
վրան այդ ծառը գոմեշների քամակով էր տալիս նրանց չորանն
ու, հո հա հո, քաշում իրենց ուրթ մեր անունը վրան այդ ծառը¹⁵
Թուրքերը եկա՞ն, ասում էր ձիապանը¹⁶ Չկային, Է,
չկային¹⁷ Քսան թվին ստեղծվեցին¹⁸ Սերգեյ Միրոնովիչ Կիրով,
ասում էր ձիապանը¹⁹ Երեսուն տարում ոնց ժողովուրդ
դարձան²⁰ Սոցիալիզմի մերը չմեռնի, ապա մի ասա սոցիալիզմ²¹
Սրանց սոցիալիզմն ստեղծեց, չկային, Է, չկային, ստեղծեց, քշեց
Արթինի աղբյուր՝ եղբայրաքար ջուր խմելը²² Լույս դառնաս,
Արթին, դու Էլ որ չէիր եղել՝ սրանց ոչխարը որտե՞ղ էր ջրվելու²³
Ես ասում եմ քողոք գրենք Մոսկվա՝ մեր հանդերը մեզ տան, հը²⁴:
Մեր հոտը մի եզրով քսվում էր նրանց խոտհարքին, կամ
նրանց հոտն էր կոխ տալիս մեր արոտը, և տեղնուտեղը
փետակոիվ էր ճայթում²⁵ Գլուխ էր ծակվում, թև էր ջարդվում,
շապիկ էր ճղվում, նրանք մերոնց հայինում էին հայերեն՝
որպեսզի մեր սիրտը խառնի, և մերոնք նրանց թուրքերեն էին
հայինում, շներն էին իրար հասնում և շնակույտ էր լինում և
այլն²⁶ Հետո հացի էին նստում²⁷ Կենաց էին խմում և բարիացած

զարմանում էին, թե ինչու է փաթաթված դիմացինի գլուխը,
ճղված՝ շապիկը, վզից կախ՝ թևը? Կովի մասին խոսք չէր լինում,
և ասես թեները ջարդվել էր հաց ուտելիս? Զիապանն իրիկունը
թրոտում ու մերոնց ուշունցի էր կապում?

Եղ՝ կարոտել էիք, զնացել էիք մի քիչ ֆարսերե՞ն խոսեք? Եղ՝
հունարեն էիր խոսում, զորից գլուխդ ծակվեց, հա՞, Մուրելանց
դատարկ? Sn՝ լի՛րք եք, լի՛րք, կնկա լիրք եք, ով ձեռք մեկնում է՝ չէ
ասել չունեք?

Սարվորները լոռում էին?

Ճը՛, լարվում էր ձիապանը, Մասկվա Կրեմլ,
Պրեդսեդատելյու Պրեզիդիումա Վերխովնովո Սավետա Սայնու ԷՍԵՍԵՌ:
Դա տպավորություն թողնում էր, սարվորներն ասում էին.

Սայնու ԷՍԵՍԵՌ, հետո՞:

Առաջարկում ենք թուրքերին մեր խոտհարքներից հանել:

Սարվորները լոռում էին?

Ճը՛, բղավում էր ձիապանը?

Ամոք է, նեղվում էին սարվորները, հետները նոր
հացի էինք նստած?

Այ քթիցդ զա էղ հացը, հայինյում էր ձիապանը, – քթիցդ
զա էղ կերածդ հացը՝ որ քու զավակը չի ունենալու որ ուտի?
Հետո մեկն ասում էր անհոգ-անհոգ.

Դե լավ, էլի, Մեսրոպ, սարեր են, էլի, կապրենք, էլի, ինչո՞ւ
անտեղի նեղանանք-նեղացնենք?

Հա՛յ, կատաղում էր ձիապանը, Քեզ մի կտրուկ քան է
պետք, դաշտը իրենցն է, սարերդ էլ են խլում, հա՛յ: Ոչխարդ
արոտ չունի՛ սարիդ կեսր տվել ես նրանց?

Սարվորներն իրենք իրենց վրա սրտնեղում ու ծիծաղումդ
էին.

Դե, քա ին չէի՞նք թողնելու էս տժտժան շոգով ոչխարն էն
շոգ դաշտում պահեին?

Զիապանը խելագարվում էր.

Sn, տո, տո, տո, տո, տո, դե դաշտը շոգ է՝ էգուց էլ թող տան
շլինքդ կոտրեն?

Ուրբի մթան միշից մեկ էլ ասում էին.

Դե որ էդքան լավ մարդ ես ու չես ուզում իմ շլինքը
կոտրեն՝ ձիդ նրանց խոտհարքը մի թռղը

Ես այդ ժամանակ փոքր էի, դատարկ փամփուշտի մեջ լուցկու գլխիկներ էի
լցրել, ծեծելով փակում էի պարկուճի քերանը
որ խփեմ տրաքացմեմ, բայց Պայծառ մորքուրը գլխիս բգեց ու
խլեց պարկուճը Իմ պարկուճը ես ուզում էի ետ խլել նրանից,
իսկ նա կոացել պղնձի տակ կրակը փշում էր, և ես ինչպես էլ
պտտվում էի իմ դեմ նրա քամակն էր: Պարկուճը նա շպրտեց
կորցրեց, և ես քացի տվեցի նրան ու փախա Իսկ տղամարդիկ
դեռ վիճում էին

Կուչ արի՛, մտիր մեջըդ, ոչխարդ նրանց խոտհարք
չքողնեսը

Դու քո ձիուն լավ նայիր, ես իմ ոչխարի մոտից հեռացողը
չեմ

Իմ ձին իմ սարերում ուզենա էսպես է գնալու, ուզենա՝
էսպես Ազատ քամի է

Սահմանի մի կարգին նշան չկար Արոտն իր համար
վերուվարելով գնում էր և հոտն էլ իր համար արածելով
քացվում էր, և այդտեղ պարզվում էր, որ նրանց մտրում դա
իրենց խոտհարքն է եղել Եվ նրանց հանդապահը մեր հոտը
փախ: ցրեց տարավ իրենց խոտհարքներից Մեր հովվից հոտն
էնքան սիրուն էր խլել նրանց հանդապահը, որ մեր հովվի քեֆն
ուղղակի եկել էր Ասում է, եկավ ասավ ինչո՞ւ ես հանդն արել
Ասում է, ասի թող մի կուշտ արածի Ասավ լա՛վ: Թե՞ շարանում
ես, ասի Ասում է, կողքին նստել-նստել էր, մեկ էլ տպուշ արել
ու փախել ոչխարի միշով Սպիտակ թաշկինակը գլխից վերև
թափ էր տվել ու վազել դեպի իրենց գոմերը՝ անալի շարդվող
հոտը ետևից Մեր հովվին ասում էր. մեկ էլ տեսնեմ մոտս
ոչխար չկա ոչխարը գոռալով ձորում գնում է թաշկինակի
ետևից, ոչխարն աղ է ուզում Տարել գոմն էր արել, կողպերը
դրել վրան, շունը դռանը կապել ու գնացել իրենց մեծերի հետ
արձանագրություն էին կազմել Մերոնց վարիչն այստեղ հովիվների վրա էր

գողզողում, հովիվները վարիչին էին մեղավոր
հանում, թե նա ժամանակին աղ չի հասցրել ոչխարի համար,
իսկ Մեսրոպը հրացանը յուղում ու մրթմրթում էր.

Արձանագրությո՞ւն, իհա՛րկե արձանագրությունը՝ Արձանագրություն կազմել են
սովորել?

Հետո նշան բռնեց հեռու քարի մոտ նիրիող շան ու կանչեց.

«Չամբար»: Շունը ցցեց ականջները՝ Շունը ցցեց ականջները՝
Մեսրոպը կրակեց՝ Շունը կլանչելով մի կողմ նետվեց, ապա,
հանգստացած, քաթով շոյել սկսեց ծակված ականջը՝

Փոխանցեք, այտա, տագանքը Լոռուց է ... բա չէ՞:

Ամոք է, Մեսրոպ?

Ամոք է, բա չէ՞:

Դե սարեր են, Էլի, Մեսրոպ, ասացին, տուգանք Էլ
կտանք, տուգանք Էլ կառնենք, կոիվ Էլ կլինի, հաշտություն Էլ,
բա Էլ ինչի՞ ենք հարևանը Ա՛յ, ասացին, Էղուց իմ պարտքը
լինի իրենց ոչխարը փախցնեմ տանեմ մեր գոմերը՝ Տուգանենք,
իրենցից առնենք տուգանքը, իրենց տուգանքի դիմաց տանք
իրենցը՝

Նրան պահեցին՝ չմնաց՝ Սարի Էն երեսին թշնամի չկա,
թշնամին դո՛ր եք, ասաց, կկոտորեմ բոլորիդ, ասաց, ու
հրացանը քաշեց՝ Ու հրացանը քաշած՝ թշնամի եք, ասաց, հայ
չկա Էս աշխարքում, ասաց, աննամուս Էիք ու աննամուս Էլ կաքը՝
Հայեր, իրոք, չկային՝ Կային սիայն հովիվներ, որ թրոտեցին
հեռացող Մեսրոպի ետևից, ասացին, որ լավ կլիներ նրան
այնտեղ տային շանսատակ անեին՝ Նա գնաց, անցավ բլուրը,
զլխավերեց նրանց ուրթի վրա?՝

Մի կանաչ զմրուխտ օր էր՝ Ձորի հատակներում կարմրին էր
տալիս նրանց գոմերի կղմինդրը, որ մեր Ծմակուտի կավից
թխել էին ստեփանավանցի աղյուսագործները՝ Ուրթի վրանները կապույտ ծուխ
էին ծխում՝ Կանչերին երևում էր ինչպես է
աղեղ տալիս հնձվորի գերանդին, և լսվում էր կտրվող խոտի
վսայունը և թե ինչպես է պողպատի զնզոցը խլանում կարճ ու
խիտ խոտի փափկությամբ՝ Գոմերից դեսը, մի կալ տեղ, ցուլեր

Եին կովում? Տեղական սրապողը քրքրում էր ցեղականին, որ
բլրաշափ, մի քան էր, քայց պոզերը կողքահան էին ու բութը
Մեսրոպը հասկանում էր, որ ցեղականը փշանում է, հարկավոր
է գնալ, եղանով-մահակով-կրակոցով վախեցնել սրապող տեղականին? Եվ
Մեսրոպը զարմանում էր, թե ինչու նրանց մոտ
մարդիկ չկան? Եվ տեսնում էր, որ հնձում են, կթում են, խուզում
են անում են իրենց կարծ ամառվա գործը?

Չպետք է այդպես լիներ? Մի քան սխալ էր? Մեսրոպը պիտի
յուղեր հրացանը, բլուրն անցներ, և նրանց ուրթի մոտ նրան
հրացանով զինված պիտի սպասելիս լինեին քշնամիները? Մեսրոպը պիտի
գնար նրանց վրա, աչքը չպիտի թարթեր, ինչպես որ
հորն անթարթ էր նայում ալփառուտեցի արնախումը?

Ես այդ ժամանակ մանկավարժական ինստիտուտում ընդունելության
քննություններ էի հանձնել, կարծում էի ընդունվել
եմ, չգիտեի որ չեմ ընդունվել, և պարապմունքներն սկսվելուց
առաջ գնում էի սարերը? Ուրթում մի քան էր պատահել, քայց թե
ինչ՝ ես չեի հասկանում և սարվորներն էլ չեին ասում? Սարվորներն իրարից
նեղացած էին, վարիչը հովվին ասում էր նրան
ոչխարից հեռացնելու, նրանցից մի երեխա է բերելու չորան,
հովվին ասում էր՝ այտա, հիմի ես մեղավո՞ր եմ, որ ոչխարի
անալի քնությունը նրանք էլ գիտեն?

Մեր ուրթից՝ բլրի գլխին երևաց Մեսրոպը?

Արի, արի, իրեն հա՛, կանչեցին ու ձեռով արեցին մերոնք? Եվ նա, բլրի գլխին
նստած, լսեց թե ինչպես միահամուռ
ծիծաղեցին մերոնք? Սարերում այդպես է, շշուկը մի փարսախ
հեռավորությունից լսվում է? Եվ սարերում օդը պարզ, պարզ է?

Բոլորովին կարճացած ծխախոտը բութի ու ցուցամատի արանքից Մեսրոպը
շպրտելու պես արեց ու շուռ եկավ, և ծուխը
վզնոցի պես ծածանվեց պարանոցի երկու կողմից?

Ուշունց տալով իշավ, ձենք գլուխը զցած մոտեցավ, մոտեցավ, թողեցին ուշունց
տալով մոտենա, մոտենա՝ խփեցին
փոեցին գոմի դռանք? Ու շարունակեցին իրենց հունար, կիբը,
խուզը? Ու շատ ծիծաղելի էր գոմի մոտ ընկած այդ բիձեն,

նիհար-միհար, երեսը մազոտ բիձեն, կողքին՝ որտորդական
հրացան, մեջը՝ փամփուշտ, փամփուշտի մեջ՝ կոտորակ,
այնպես որ եթե հանկարծ կրակած լիներ ու կրակոցն առած
լիներ նրանց այդքանից մեկնումեկի երեսին՝ այդ մեկի դեմքը
հետո չեշոտ կմնար? Անտեր-անտիրական այդպես ընկած էր
զոսի մոտ, նրանք նրա գլխին ջուր լցրին, ուշքի բերեցին, վերքը
կապեցին ու տարան իրենց ուրթ? Պառկեցրին մի քիչ հանգստացավ, նաղլ արին
նաղլ լսեց, հետո վրա նստեցրին իրենց հետ
հացի? Իրենց հեռու տաք հովիտներից ձմերուկ էր եկել, ձմերուկ
կտրեցին, հետո պառկեցրին մի քիչ էլ հանգստանա ու ճամփու
դրին? Զորից կամաց բարձրացավ, թևի տակ՝ ձմերուկ? Ասել
էին արյուն կորցրած ցամաքած մարդ ես, կկտրես կուտես?՝
Ասում էր աղվանների հյուրն է եղել, հացոտ ժողովուրդ են,
ասում էր, էս ոտներիս տակի հողը նրանց հողն է, ասում էր, ես
զարմանում եմ, ասում էր, թե ինչու են մեզ թողնում իրենց հետ
հարևանություն անենք? Հրացանին ձեռնափետի տեղ սյուն
տալով, լանջի թերությունից կուզիկ՝ ձորից կամաց բարձրացավ?՝
Մեր ուրթի մոտ ինձ տեսավ?
Այ տղա, մեր էս հայ ազգը վայ թե մի մե՛ծ սուտ է, ասավ?
Եվ անցնելուց հետո՝
Այսինքն Էնքան էլ մեծ չի, եղած-շեղածն էս է հատել
զնացել է՞?
Հետո հարցրեց թե ով եմ և մոլորվեց?
Հա, ասաց, էն է որ ծառի շվարից ճամփա դուրս եկան՝
Ղազարի Ավետը քո պապի անունը տվեց, ասավ կասես
Թումոանց Ավետը տղեն եմ? Թումոանց Ավետը տղեն եմ, հա?
Քո պապը նրանցում մեծ հարգանք ուներ?
Քիչ հետո եկավ Գառանց Վանու ձայնը՝ «ըհը, քաղպարապմունք սկսվեց»,
ապա՝ Մեսրոպի ձայնը?
Ես զարմանում եմ, ասում էր, թե ինչո՞ւ են իրենց
սարերը մեզ հետ կիսել? Գոնե կարգին հարևան լինեինք, երկրի
երեսին ախր ման գալու ապրանք չենք? Հա՛, շատ եմ զարմա-
նում? Գայլ Վահան... Եկան՝ շարդեց, եկան՝ շարդեց, Էնքան

շարդեց՝ եղավ քաջ Նազար?

Մեր վրանի դոնից ես կանչեցի.

Գայլ Վահանը պատմական եղած անձնավորություն է,

քաջ Նազարը հնարովի է?

Պահեստների մոտից շների միջից Քառանց Վանին զգուշացրեց.

Գործ չունես, քաղաքացի?

Դասատուդ գիտի, դեպի մեր վրանը շուռ եկավ Մեսրոպը?

Դասատուս ձիարած չի, կանչեցի ես?

Ըհը, քաղաքապմոնքն սկսվեց, պահեստների մոտից

կանչեց Քառանց Վանին?

Զեղիդ ճար չկա՝ աղվան ես ասում, կանչեցի ես,

նրանք աղվան չեն?

Խեղճ մարդ եմ, ասաց Մեսրոպը, չգիտեմ նրանք ինչ

են, բայց քու պապը նրանցում շատ մեծ հարգանք ուներ, շա՞տ:

Դու քո գործն արա, դու քո գործն արա, հացը թկում՝

վրանից դուրս թռավ ֆերմայի վարիչը, իրեն հա, ձիդ տվել

խոտհարքը փշացնում է, դու քո գործն արա? Վարիչը նրան

հրեց դեպի հեռու սարահարթը, ուր կարմիր հրդեհի պես քշվում

ու ծառս էր լինում նարնջի երամակը?

Լևն, ասաց Մեսրոպը, և նրա ոունգերը սպիտակելով

լայնացան?

Գնա, ձիդ խոտհարքներից գնա հանիր ու արի խոսենք?

Լևն, ցածր շշնչաց Մեսրոպը?

Լևնը ձենք գլուխը զցեց? Նայեք, այ ժողովուրդ, Լևն շանորդին մեղավո՞ր է,

Լևն շանորդին վա՞տ է ասում, որ ասում է

խոտհարքը փշացնում ես?

Լևն, շրթունքները շարժեց Մեսրոպը?

Ինչ-ի՞նչ, ծղրտաց Լևնը, ինչո՞ւ ես հայինում? Չես

ուզում ձի պահել՝ գնա հայ ժողովրդի պրոֆեսորությունդ արա,

ես ձի պահող կգտնեմ, ձի՝ ես կպահեմ? Սա ի՞նչ է ուզում

ինձանից, այ ժողովուրդ?

Կարծես թե կոիվ էր լինելու, և Լևնն ուզում էր մարդիկ տեսնեին նրա

մեղավորությունն ու իր անմեղությունը նախքան

Մեսրոպը կիսվեր? Իսկ սա խորքերից շունչ էր քաշում,
կողքահան նայում էր Լևոնին և կարծես թե քան էր ծամում? Ես
կանգնել էի երկուսի մեջտեղը, և իմ ոսկորներն զգում էին
Մեսրոպի ծուռ մատների ուժը, իմ գլխում տժժում էր եղունգները ջարդված նրա
թարի կոշտությունը? Լևոնը բարձրաբարձր
էր խոսում վախից, բայց առաջին ապտակի հետ նրա վախը
կդառնար կատաղություն, ու իմ մտքում ծանր էր և նրա ձեռքը?
Լևոնը վրա տված խոսում էր, ասում էր ձիապանը կարգին չի
աշխատում, երամակը թողած քիթը մեզանից վեր բաների մեջ է
մտցնում, ձին խոտհարքներում՝ Մոսկվա Կրեմլ է ասում,
իսկ Մեսրոպը չէր խոսում, նա սպիտակել մոխիր էր դարձել,
նրա շրթունքները շարժվում էին առանց ձայնի և ոռունգերը
լայնանում-նեղանում էին? Լևոնը վախենում էր, ձեռքերը շուտշուտ առաջ էր
զցում և հենց վախից էլ առաջինը Լևոնն էր
խփելու?

Ամոք է, զոռացի ես, վրաներդ ծիծաղում են, ամոք է:
Ո՞վ, Լևոնը խորամանկ էր, այդ պատեհ առիթով Մեսրոպից շուռ եկավ? Ո՞վ է
ծիծաղում? Ծիծաղողը զլուխը քարին է
տալիս? Իբր թե կովից ինքը խուսափող չէր, ծիծաղող շանորդիները
խանգարեցին իրեն? Էլ Մեսրոպին շդառնալով, Լևոնը մի
կողմի վրա զնաց, իբր, գործի, և իբր թե վեճը ոչինչ էր, զնալով
Մեսրոպին ասում էր.

Զին խոտհարքը տրորում է, Մեսրոպ? Թշնամու չի, իմ ու քո
խոտհարքն է, ես ու դու պիտի մտածենք մեր ձմեռվա մասին,
մեզ ուրիշ կառավարիչ պետք չի, երեխա շենք՝ մեծ մարդիկ ենք,
ամոքն էլ լավ քան է... Խոսելով-խոսելով հեռանում էր, ու
խոսքին էլ՝ արանք չկար, ձայնն էլ գնալով ցածրանում էր?
Վերջում ձայնը, քանի որ միզում էր, փոխանակ կտրվելու,
այնպես բարձրացավ, ասես կողքներիս էր. Հայկանուշ,
Հայկանուշ, Պայծառին ասա երեխային ուղարկի էն թամքը...
Հա, ուրեմն սա Մեսրոպին չէր վերաբերում?
Լևոն, շշնչաց Մեսրոպը, բայց իր ձայնը ինքն էլ չլսեց:
Շոգ ուրթում, բաց արևի տակ մենք այդպես կանգնած էինք,

ոչինչ չէր լինում, ոչինչ չէր պատահում, և մոլորված Մեսրոպն
ասաց. Բա հիմի ես ի՞նչ անեմ? Ոչինչ չէր շարժվում, ոչ ոք
չէր օգնում, Լսոնն ասել էր երամակը խոտհարքը տրորում է,
բայց երամակն էլ չէր երևում? Մեսրոպի փայտացած մարմինը
տեղից շարժվեց, բայց թե դեպի ուր՝ ինքն էլ զգիտեր? Հետո այդ
մարմինը հանկարծ կոտրվեց ու գետնից առավ հրացանը? Նա
հրացանին այդպես նայում էր, ինձ թվում էր նա հիմա էլ
հրացանին նայելով է ասում «քա հիմի ես ինչ անեմ», հետո
հրացանի փողից երկու ձեռքով բռնեց, բափ առավ ու շպրտեցշպրտվեց?
Ճրացանը և շարդվե՛ց, և պայթե՛ց, երկուսի ձայնը
միասին ելան? Ըստ փարախում ալարելով մի շուն հաշեց՝ այդ էր,
քառասուն շնից միայն մեկը հաշեց? Իսկ նրան թվում էր ոումք է
պայթեցրել, աշխարհի բոլոր շները վեր թռան ու կաղկանձյունով իրար
խառնվեցին? Նա փովել էր գետնին ու կարծում էր
ինքը հսկա է, վիթխարի՝ փլվել է ու անօգնական է, ու ողբերգություն է լինում իր
կտրիճի առջև թշնամին աներևույթ է, ու
իրեն քար է պետք, քարայր է պետք՝ փակվի մնա մեջը մինչև՝
կտրիճների ժամանակներ, Ազուակու քար է պետք?
Չե՛ մի? Վարսուն տարեկան մի մարդ՝ ձիապան, մեկ մետք
յոթանասուն սանտիմետր հասակով, գլխին ականջավոր
գլխարկ, նիհար ու խազխազուտ պարանցով, ոսկրուտ դեմքը
մազակալած, այս, գլխարկի ճակատին բանակային աստղի
տեղը՝ բերանքսիվայր ընկել էր խոտերի մեջ ու կանաչներ էր
պոկոտում, բանակային կոշիկների քըով խփում էր գետնին? Մի
քիչ ավելի հեռվից՝ նրա շարժումները չէին երևա, գուցե նստած
ոչխարի, պառկած շան, խոտերի մեջ ընկած քարի տպավորություն աներ?
Ճիմար շանորդի, խղճահարվելով ու զզվելով ասաց վարիչը, դե հիմա էլ փող
գտիր, պետական հրացանի դիմաց
մուտք արա հաշվապահություն? Իբր խելք ուներ, եղածն էլ
տարավ սիրիներում քողեց եկավ?
Երեկոյան, երք տավարը դռներին կուշտ որոշում էր, ձին ու
ոչխարը փարախավորվել էին և հոգնած սարվորը վրանների
արանքում սևացող մթան մեջ հանդարտ ծխում էր ու ալարում

զրուցել, Լևոնն անհանգիստ էր Ձեռները քամակին էր դնում՝
իբր թե շատ լավ էլ հանգիստ է, բայց չէր կարողանում այդպես
մնալ, ծնոտը դողացնելով ձեռներն առաջ էր զցում Երբեմն
նայում էր Մեսրոպին, բայց ավելի շատ ուզում էր չնայել Նա
իրեն զսպեց, հրացանի մասին բան չասաց՝ մինչև կինը կանչեց
հացի

Մթնուտ գիշեր է, քեռին կարող է զա, – տուն մտնելուց առաջ
ասաց նա?

Երբ մութը թաղիքի շափ թանձր էր լինում, օդը բուրում էր
սառը խոնավությամբ և զգում էիր, թե ինչպես է ներքինի
անտառներից բարձրանում մառախուղը ձորակներն ի վեր և
ներծծվում շորերիդ, մազերիդ, ոչխարի բրդին ու տամկացնում
ձեռքիդ ծխախոտը, ձորի անտառներից մառախուղի հետ
փափուկ ու փոխելով դալիս էր արջը՝ կարմիր վառվող
աչքերով Շները փշաքաղվում էին, ոչխարը խախալ-խախալ էր
զալիս փարախի մեջ, պտտվում-պտտվում էր ու հեղեղի կես
պոկվում դեպի անհայտություն, հովատակն ականջները սեղմում էր վզին, վիզը
պոկելու շափ ձգում ու փոռացնում, ու
փոռոցից ունացերը պատովում էին Վրանի մեջ մի թախտի
քնած երեխաները սեղմվում էին իրար Վրանի թաղիքների
միջով լսվում էին դրսի բոլոր ձայները «Տարա՞վ» Բա
կթողնե՞ր Հայ անտեր մնա դա, անտեր»:

Հրացանի մասին խոսեց ինքը՝ Մեսրոպը Այտա, Լևոն?

Նա երկար ծանրութեքս էր անում մտքի մեջ, այդ պատճառով էլ
կանչեց շատ միանգամից, բարձր ու նեղացածի պես Այտա,
ասիր ու գնացի՞ր, Լևոն?

Նա ներսը հաց էր ուտում ու խոսխում էր կնոջ ու թոռների
վրա, թոռներն աղմկում էին, և նա շլեց Մեսրոպին?

Այտա, Լևոն?

Մի ճաշ եփել է՝ կարգին եփիր, էս ինչ լափ ես սարքել,
ուշքդ էդ ո՞ր ջահելի ետևից է թռել, քանի մեծանում էնքան ետ է
կծկում տնաշենը Հը, ո՞վ է Մեսրո՞պ, ի՞նչ կա?

Այտա, ասիր ու գնացի՞ր?

Բա ի՞նչ էի անելու, ասաց?

Մի հրացանից-քանից տայիր, այտա?

Տվել էի, ո՞ւր է, ասաց և գդալը ձեռքին, ականջը պատասխանի՝ Լևոնն սպասեց?

Դրսում երկար լոեցին, և Լևոնը

դեմքը ծովունով շարացած բարձրաձայնեց. Հը՛, Մեսրոպն
ամաշեց կրկնել խճդրանքը, և Լևոնը հայինեց ու շարունակեց
ուտել? Լսվում էր, թե ինչպես է շխկչխկում գդալը ցինկե ամանի
մեջ և թե ինչպես, վերջում, ետ հրված ամանը կպակ ուրիշ
ամանների? Ցնդա՛ծ բանաստեղծ?

Վրաններից դուրս սահող մշուշոտ ճրագալույսերի մեջ Մեսրոպը երևաց ու
կորավ? Նա այնտեղ մթան մեջ խարխափելով
փնտրում ու փնտրում էր, չորեքթաք լիզում էր գետինը, հետո,
շատ հետո, երբ ես մոռացել էի նրան, հրացանի կտորները
ձեռքին մտավ դեղին լույսերի մեջ? Ապա նստել էր ու ֆստոցով
իրար էր քերում կտորները, բարակ պղնձալարով փաթաքում
էր?

Նա շաղված մարդ էր?

Հի՞ն հներում, Մեսրոպից առաջ, զրույցներո՛ւմ, դաշտեցիները հայ և Ղազարի
Ավետը դաշտեցի էին սպանել? Հետո Ղազարի Ավետն ամուսնացել ու ունեցել
էր Մեսրոպին?

Ալփառուեցի Բայրամն ու Ղազարի Ավետը կատակել էին,
իրար ձեռ էին առել, ապա խաղը դարձել էր փետակոփ?

Խանչալը քաշած՝ նա վրա էր վազել, Ավետիքը հրացանը
գետնից առել ու դեմառդեմ տվել պատուել էր նրա փորը?

Սպանվածի ազգականները մի շաբաթ հետո, մեկ էլ մի յոթ-ութ
տարի հետո կրակեցին Ավետի վրա՝ բախտը քերեց? Նրանք՝

Ավետիքն ու Բայրամը, հետո անպայման կզղային վեճի ու
կատակի համար, բայց նրանց բանը վատ դասավորվեց? Իրար
մասին ամեն ինչ գիտեին և մի րոպեում շպրտեցին, թե նրա
քավթառ հերը ութ կնիկ է պահում, չորրդ չես օգնո՞ւմ,

թուրքն էլ թե՛ տուր թող մորքդ էլ պահի, որքևայրի կնիկ է? Չէ,
նրանց բանը շատ վատ դասավորվեց? Այդ րոպեին մոտները
դանակ էլ կար, մահակ էլ, հրացան էլ դժվար էր ձեռքը

խանչալին շգցելը Հետո Ավետրքին հարցնում էին, թե Էդ ո՞նց եղավ, ասում էր լավ չհասկացա՞լ Ավետիքն անքնությամբ հիվանդացավ, ասում-խոսում էր, ծիծաղում էր, հասկանում էր, ձի էր թամբում կարծես երազի մեջը Նրա ականջի տակ գնդակ բզզաց, բայց նա գլուխն էլ չթերեց նայելու, թե որտեղից էր, ինչ էին ուզումը Իսկ այդ կրակողները քսան տարի համառորեն շարունակում էին և չհանգստացան՝ մինչև շառան Ավետրքի դանդաղած, սևացած, մեռած արյունը?

Զրադացից գալիս, նրանք ծառի ստվերից դուրս եկան սպիտակ, շոգ ճանապարհ ու ժպտացին մի տարօրինակ ժպտովը Բեռնած ձին կապեցին թփից, հորն ու որդուն հանեցին ճանապարհից ու տարան արահետովը Տաք, սպիտակ օր էր, օդը թերև մեղրահոտ էր բուրումը Շուրջը խճվել էր մեղվի համերգը Թվում էր մեղվի երգը թանձրանում ու ծանրանում է, մեղվանցը մոտերքում մի տեղ է ու գնալով ավելի է մոտենում? Եվ պիտի հաչի պահակ շունը, և փուրսը ձեռքին մեղվապահը պիտի հարցնի միամիտ:միամիտ. «Եյ, Էդ ո՞վ եք, ուր եք տանում Էդ մարդկանց»: Չե, զյուղը մի բլուր ու մի ձոր դենն էրը Բոլոր հանդեր հիմա լիբն են մեղուներով, աշխատում են?

Զին ետևներից խրխնջացը

Ո՞ւր եք տանում, կանգնելով՝ բուրքերեն հարցրեց

հայրը:

Ավետիքը դու չե՞ս?

Հայրը նայեց, նայեց, հետո բարձրադիր ուսերը կարծես զրկվեցին հենարանից, ուսերը կախվեցին և դրանից վիզը երկարեցը Նա, որ կարմիր խաչով կլոր փափախն ունքերին էր իշեցրել և հազին բարակ ներբաններով փափուկ երկարածիտներ էին ու քայլում էր փափուկ ոտփոխով, քմծիծաղի պես արեցը Երեխան դրանից հետո գնում էր կախարդվածի նման, աշքն այդ թուրքի դեմքին և վախենում էր, թե նա կտեսնի իր նայելը Մի անգամ էլ գլուխը ետ թերելով, հայրը շշնջաց կարծես մեկուսի.

Զին մեղք էր, կապած թողինքը

Տարան, տարան, հետո Ավետիքը նայեց երեխային, տեսավ

Երեխային, հետո նայեց երկարամիտ փափուկ կոշիկավորին,
ասաց.

Եղ՝ փափախող Թիֆլիսի բազարիցն ե՞ս առել?

Թուրքը ծամածոելով ուշունց տվեց, և Մեսրոպը հոր դեմքին
հիմարավուն ժպիտ տեսավ? Հետո Մեսրոպը նորից տեսավ այդ
հիմարավուն ժպիտը և լսեց հոր խոսքը.

Եղ կոշիկներիցդ Ալփառուտա մեր դոստում Մուստաֆեն էլ
ունի, թե՞ հենց նրանն են, երկու օրով հագել ես?

Թուրքը հրացանի փոկը ուսն անցրեց, ետ ծալեց չուխայի
լայն թևքը, մի անգամ էլ ետ ծալեց, հենց քայլելիս էլ հարմարվեց
Ավետոքի կողքին ու բաց ափով շեղակի խփեց նրա վզին? Հայրը
զայթեց ու գնաց կուգեկուզ փութով, կարծես հավ էր բռնում, և
արահետի տակ ծնկեց գլուխը կրծքին: Մեսրոպը լոիկ լաց եղավ՝
աշքը փափախավորի ձեռքին? Մեսրոպն արցունքները ետ էր
տալիս, արցունքները սակայն նորից պղտորում էին տեսածը?

Շրջապատած, կանգնեցին հոր գլխին, հետո փափախավորը
կոշիկի թաթով հորն օգնեց կանգնելու?

Դե գեթ, գեթ, ման օլում, մենք էլ գործի տեր ենք, մեզ
ուշացնում ես?

Մեսրո՞պ, ասաց հայրը, չեմ տեսնում, Մեսրոպ?

Հիմա, երբ փափախավորը ժպտյում էր և թվում էր անելիքներն այլս արել են ու
զնում են՝ Մեսրոպը հեկեկաց:

Բա Եղ երեխային... հայրը խոսում էր քթերի մեջ, կարծես
կիսաքուն-կիսարթուն էր, բա գետինը չե՞ք մտնում, ամոթ չի՞
բա?

Կզակի մազը շալված թուրքն ասաց, որ երեխային ոչինչ էլ չի
պատահի, իրենք իրենց ձեռքով կհասցնեն զյուղի տակ, բայց
Ավետիքը հիմա իրոք անզոր էր նրանց դեմ և կպել ու պոկ չէր
զալիս երեխայի մասին խոսելուց? Նա գիտեր, որ լուրը զյուղ
շուտ չհասնելու համար են երեխային վերցրել, բայց սրանց
մտադրության մեջ հիմա չէր գտնում այն վատը, որ արժանի
լիներ բողոքի, հայույանքի, արտասուրի, և երեխայից էր խոսում? Նա ինքը իրեն
վսղուց էր դատապարտել այս օրվան? Նա

ապա շուտ եկավ նրան՝ քսան տարվա մեռելին, նրա սաղուսատկածին, նրա
զյորինը Հեռու արահետի տակ երևացին բարձր
ու խիտ բանջարկուտով իին գոմատեղերը, և Ավետիքը հանկարծ լոեց ու
դանդաղեց, նրան հիմա իրելով էին տանումը Հետո
Ավետիքը քայլեց արագ, ետևից հազիվ էին հասնում, ու կանգ
առավ գոմատեղերի մոտը Ինչի՞ց որոշեց, ինչի՞ց հասկացավ, որ
իրեն այդտեղ են սպանելու Ոչնչի չեր նայում, և վիզը հիմա
այնպես երկար ու բարակ չեր Աչքերի գույնը փոխված էր և նեղ
շրթունքները կիա կպած էինը

Կզակը շալ քուրքը երեխային մի կողմ տարավ ու իրենով
նրանց ծածկեց երեխայիցը Եվ ձեռքը երեխայի գլխին՝ նա
հարցնում, պատասխան չեր ուզում և դարձյալ հարցնում էր, թե
նա քանի տարեկան է, մեծանա՝ ինչ է դառնալու, տանը լա՞վ են
ապրում թե վատ, և խոսքումեց խորհուրդ էր տալիս ինչիներ
դառնալ Թիֆլիս քաղաքումը Երեխան նրանից փաղաքշվել էր
ուզում և գլուխը հենել էր նրա փորին, գոտու ճարմանդինը

Նրանից բրդի ու ոչխարի կաթան խառն հոտ էր գալիս, և դա
հարազատ էր Երեխան զզում էր, որ նրա թիկունքի ետև մի վատ
քան է լինում և սեղմվում էր այդ չորանինը Հետո նրա թևի
տակով, թե սպիտակ օդում տարօրինակ մի ցոլք խաղաց,
երեխան փափախավորի ձեռքին տեսավ շողշողուն դաշույնը, և
հոր քուրքը թոավ դեպի այն երկուսը, և չորանը երեխայի բերանը սեղմեց,
կարծես ուզում էր մորթել Իսկ հայրն օդում էր,
բանջարների գլխին, ապա բարձր բանջարները կեռմաններով
շարժվեցին, և մյուսը փափախավորին հայինեց ու կրակեցը

Կրակելուց հետո մի անդամ էլ հայինեց Բանջարկուտի
խորքում եղինջներն արագ խառնվեցին, ճոճվեցին հանգիստ ու
կանգնեցին բարձր, ուղիղ Նա, որ փափուկ երկարածիւներով
էր, դանդաղ նշան դնելով մի անգամ էլ կրակեց եղինջների մեջը
Հետո նրանք փակեցին փակադակները, մի պահ կանգնեցին
մոլոր, մյուսը փափախավորի դաշույն հանելու մասին նորից
հայինյանքով խոսեց և փափախավորը մեղավոր ժպտաց,
կզակը շալ չորանը տնքալով կոացավ, վերցրեց Ավետիքի քուրքն

ու ետ եկանը Չոքանը շոյում էր Երեխայի գլուխը, սփրթնած փափուկ կոշիկավորը չոքանին մի բան ասավ, և չոքանի ձեռքը Երեխայի վզին ծանրացավը Յոխ, ասաց չոքանը և հետո գլուխն օրորեց, յոխ, յոխ: Մյուսն ընդհատ-ընդհատ նայում էր Երեխայինը Երեխան այդ զգում էր ծոծրակով, Երեխան սիրտ չէր անում նայել նրան և հպվում էր չոքանի կոնքինը Ետևի մի ոտը թուլացած՝ ձին սպասում էր բեռան տակը Երեխայի սիրտը փող եկավ, Երեխան փաթաթվեց չոքանի ոտին ու հեկեկացը Ման օլում, հայի տղա, լաց մի լինի, թե չէ կշարանամ, ասաց փափուկ կոշիկավորը, և Երեխայի սիրտը կանգ առավը Նա, որ կրակել ու խանչալի համար հայինյել էր փափուկ կոշիկավորին, ժպտալով ասաց. Կշարանա, լաց մի լինիը

Չոքանը ձին քաշեց ճամփա և Երեխային դրեց բեռների մեջը Գնա նա ձիու սանձը կապեց թամքին որպեսզի ձիու ոտի տակ չընկնի և նորից ասաց. Գնա Մենք Էստեղ կանգնած ենք, մի վախեցիր, գնա

Գյուղը Երեխայից խլեց լուրը և լուրի հետ՝ վախն ու խղճահարությունը Գյուղը հորը խլեց Երեխայիցը Երեխան դարձավ սպանության ականատեսը Հերոսը Նշանավորը Պատմել էին տալիս սկզբում մեծերը, և երբ բոլոր մեծերը մանրամասն առ մանրամասն ծայրից ծայր գիտեին Ավետիքի սպանությունը, նա պատմում էր հասակակիցներինը Այդպես պատմելով էլ մեծացավը Այն Երեքն արեցին շատ վատ բան Երեխային վերցրին դրին հետաքրքրասերների կենտրոնում, և նա չունենալով, չէ, ժամանակ չունեցավ նայելու իր ներսը, զբաղվելու իրենովը Երբեմն նրա դեմ մշուշի մեջ կանգնում էր ուսերը կախ հայրը, պարանոցը շատ բարակ ու երկարած, բայց այդ Երեխան այլս կարողություն չէր ունենում խղճալու այդ պահի հորը Շունչը կտրվելով պատմում էր «հետո քուրքը շպրտեց, հետո քուրքն ընկավ հրացաններին, հետո թռավ, հետո» և չէր հիշում թե ամուն այդ շոգին քուրքն ինչու էր հոր վրա Դողերոցը հիվանդ էր, ա'յ թե ինչ էր անում քուրքը հոր հազինը Դողերոցի

մոծակը Բորչալու կալ անելիս կծել էր, դողերոցքը որ բռնում էր՝
աչքերը չովում էին, մտնում էր անկողին, ինչքան շոր կար վրան
էր քաշում ու դողում էր, դողում էր?

Հազար ինր հարյուր երեսուներկուսին, երբ Մեսրոպը քանիհնգ-երեսուն
տարեկան էր, շոգ դաշտեցիները մերոնց

համաձայնեցրին, նախահանրապետական սովորությամբ,
ամառները ոչխարը դաշտից հանել մերոնց սարերը? Մեր
դաշտերն էլ, ասացին, կերից նեղ տարի կունենանք՝ ձեզ
ձմեռանց? Երեսուներկուսի ամռանը, կտրված գնալ-գալուց
հետո առաջին անգամ, նրանք հոտերը քշեցին Ծմակուտի
միջով? Բջջի Լսոնը գյուղի տակ ճանապարհի կողքերին սյուներ
տնկել տվեց ու սյունից սյուն կարմիր պաստառ ձգեց ԱԶԻՉ

ԴՈՍԼԱՐ ԽՈՇ ԳՅԱԼՄԻՇՍԻՆԻՉ, - և դպրոցի ամբողջ աշակերտությանը
դուրս բերեց կանգնեցրեց ճանապարհի կողքերին, որպեսզի պիոներները և
կոմերիտականները ոչ մի ուղի և

ոչ մի գառան շրողնեն պաստառի տակով շանցնել? Լսոնը շատ
չարչարվեց փողային նվազախումբ հավաքելու վրա, և նրան այդ
գործի կազմակերպման մեջ լավ օղնեց Հովրտի Խաչիկը՝ որ
Հովրտից երեք ու Շամուտից երկու շեփորահար էր ուղարկել,
այդպիսով դասավորվել էր Էսպես մի յոթ հոգի? Լսոնը իր կադ
աներոշն էլ խառնեց դպրոցականներին՝ որ նրանց շեշտով դիոլ
խփի և սա, ոչինչ, լավ հարմարվեց, – մի խոսքով կարգին նվազախումբ էր, բայց
հոտը խրտնում էր? Շեփորի առաջին կանչի

հետ հոտը խախալվեց իր մեջ, պտույտ տվեց, պտտվեց ու մեկ
էլ փախս ընկավ? Լսոնին էլ իր մեջ վերցրեց ու տարավ, և դեռ
շատ կզնար Լսոնն այդպես ոտքերը տնկած, բայց հոտը ցանցառացավ,
բաժան-բաժան եղավ, և Լսոնն ընկավ? Նրանց չոբանը
եկավ Լսոնին ասավ. Ա՛ դոստում, շատ ենք շնորհակալ, բայց
առանց նվազի էլ շնորհակալ ենք? Լսոնն ասավ, Քու գործը
չի?

Լսոնը կարծում էր մեղավորը շեփորահարներից որևէ մեկն
է, որ պահանջվածի պես չի փշում, բայց լավ չէր հասկանում, թե
հատկապես ով չի փշում պահանջվածի պես և լոեցրեց

Մեսրոպի եղբոր տղային, որի խժքժան աչքերից լավ էր երեսում,
որ նա դեմ է հայ-թարք ժողովուրդների բարեկամությանն ամբողջ աշխարհում:
Բայց ոչխարը դարձյալ խրտնում էր, և նա
աներոջը շարքից հեռացրեց, հետո մեկ առ մեկ լոեցրեց բոլորին,
և ոչխարն անցավ ԽՈՇ ԳՅԱԼՄԻՇ-ՄԻՆԻԶ ԱԶԻԶ ԴՈՍԼԱՐ
կարմիր պաստաղի տակով՝ Լևոնը կես րոպեն մեկ կոչ էր արձակում. «Կեցցե
ժողովուրդների բարեկամությունն, ուռա»,
«Կեցցե բանվորա-զյուղացիական մեր հզոր Կարմիր Բանակն,
ուռա», «Կեցցե ընկեր Տուխաչևսկին, ուռա»:
Ուռաաաաա, զի՞ ծղրտում էին դպրոցականները?
Լևոնը, այո, մեծ կազմակերպիչ էր, մանավանդ առաջին
տարիներին շատ մեծ գործ տեսավ? Եվ ընդամենը Մեսրոպի
տարիքին էր, տարեկիցներ էին, Ծմակուտի դպրոց, հետո՝
Հովլտի դպրոց մի երկու տարի միասին էին գնացել?
Մեսրոպ, կարգադրեց Լևոնը, ձի նստիր, մեր էս բարեկամներին տար սարը
հասցրու, քեզ ուղեկից եմ նշանակում?
Մեսրոպը շասաց «հենց հիմա»:
Կկարգադրեմ երեք աշխօր կգրեն, – ասաց Լևոնը?
Մեսրոպը չէր խոսում?
Ես կուղեկցեի, բայց ձիանցի բացմանը ներկա եմ գտնվելու, Մեսրոպ, իմ
փոխարեն? Իմ ներկայացուցիչն ես, Մեսրոպ,
գովեց Լևոնը?
Բայց Մեսրոպը կողքին չէր? Ավելին՝ մոտերքում էլ չէր: Այո,
ուրեմն այդ եռուն օրերին Լևոնը սովոր էր, որ ով իրեն պետք
լինի՝ կողքին կանգնած լինի, և կարգադրություններ ու առաջարկություններ էր
անում կատարողներին շնայելով? Գիտեր, որ
այդ կարգադրությունները կարևոր կարգադրություններ են և
գետնին շեն ընկնի, մեկնումեկը կրոնի օղում?
Մեսրոպ, ինքնազլուխ՝ ինչո՞ւ կողքիս շես, ասաց Լևոնը?
Մեսրո՞պ, զայրացավ Լևոնը? Թու, ես քո մնացորդ,
հայինյեց Լևոնը և հանկարծ հասկացավ, քեզ ի՞նչն է իրեն
ջղայնացրել? Լևոնը ձին քշեց Ղազարենց դուռը? Ո՞ւր է?
Այրին ասաց, որ Մեսրոպն առավոտվանից տանը չի, չգիտի

ուր է?

Ձեր հրացանը մի դուրս բեր տեսնեմ, ձիու վրա ձեռքը
կոնքին՝ ասաց Լսոնը?

Այրին ներս մտավ, դուրս եկավ ու ասաց, որ պատի մեխին
հրացան չկա?

Թո՛ւ, ես քու դաշնակցականը Լսոնը ձին չոատելով
տարավ կարծ ճանապարհով, քարերը տակից փախցնելով՝
լանջի քարքարուտների միջով, լողաց անցավ արտերը, մտավ
անտառը Խաշամը համաչափ խշրտում և բուզեումնշ շխկում էր
մտրակը? Ավելի կարծ ճանապարհը Շեկ յառանդների ճանապարհն էր, բայց
Շեկ յառանդների ճանապարհին մի փոքրիկ
խայտառակ պատմություն էր թաքնված, Լսոնը խփեց ու
շեղակի դուրս եկավ Հին խաչքարեր, ապա Գեղատեղերի գլխով
դուրս եկավ Թախտերը? Թախտեր շելած՝ լանջին ցատկեց
նժույզից, ձիու ոտները սանձով խճճեց ու ինքը գնաց կուզեկուզ
վազրով, ասես խոճկոր էր բռնում?

Ժայռի նեղ ծերպում, ծալված, հրացանը ծնկներին՝ Մեսրոպը
պապիրոս էր շինում?

Նև, հևաց Լսոնը, չի էլ ամաչում՝ հանգիստ ծխում է?

Ի՞նչ է, Լսոն, տակնիվեր նայեց Մեսրոպը? Լսոնը
կանգնել էր ծերպին շեք-տված, տակփոխ երկարածիտները դրել
էր մեկը ծերպի մի պոնկին, մյուսը՝ մի, և զալիֆե շալվարի շեքը
ձգվել պատովում էր? Ոտքերի տակից Մեսրոպի աչքերը նայում
էին բոլորովին սառը, և սև ունքերի տակ աչքերը լիքն սպիտակուց էին, և
Մեսրոպի մատները թղթի վրա թութուն էին տրորում բոլորովին հանգիստ? Եվ
Լսոնն ասաց ակամա ծիծաղելով.

Լուրջ-լուրջ էլ հարցնում ես?

Մեսրոպը լիզեց թուղթը, բայց թուղթը շթրջվեց: Մեսրոպը
նորից լիզեց, բայց լեզուն բերանում ցամաքել էր, և թուղթը
թղթին չէր կպչում? Գնա, Լսոն, ներքեւից վերև ասաց
Մեսրոպը?

Որ չգնամ՝ ի՞նչ կլինի? Լսոնը ժպտում ու հասկանում էր,
որ վախից է ժպտում?

Մեսրոպը ձեռքը հրացանին տարավ?

Ու անհարմար էլ չես զգա, չէ, չես զգա, չէ?

Գնա, ձենդ գլուխսդ մի զցիր?

Լսոնը դեմ չէր, համաձայն էր հեռանալուն, այնքան որ մի հիմարության վրա մի հիմարություն էլ չավելացներ Մեսրոպը՝

չկրակեր Լսոնի վրա, բայց Լսոնի վախր հոգու խորքերում արմատներ չուներ?

Լսոնը Մեսրոպից հիմա վախենում էր այնքանով, որ նրա ձեռքին հրացան կար, հրացանի փակաղակը

բաց էր? Իսկ հրացան՝ Լսոնը շատ էր կրակել, գիտեր քանդելիավաքել և որ վառողը բաց եղավ՝ փամփուշտը չի պայթի,

պայթելուց հետո էլ եսիմ, ընդամենը արժիա է, էլի՞ Լսոնն արժիա
շատ էր տեսել? Մեսրոպի մեջ Լսոնին անհայտ բան չկար?

Նրանք երկուսով, երբ տասնինգ-տասնվեց տարեկան խոզարած լակոտներ
էին, սարի ճամփին Շեկ յառանդներում

կանգնեցրին չոտած Նիկալի կնկան: Չոտած Նիկալի կնիկը
կարծեց պանիր են ուզում ձեռքը տոպրակին տարավ, բայց մեկ
էլ հո չկարմրեց? Շփոթված նայեց մեկ սրան, մեկ նրան ու
զղային-ջղային գնաց իր ճամփան? Իսկ նրանք վազում էին նրա
կողքերից և վիզները ծոած խնդրում էին կարծես երկու կարտոլ,
մի խնձոր կամ մի կտոր հաց? Նիկալի կնիկը, ճիշտ է, ձեռքի
տոպրակը ցած դրեց ու ճանկելով՝ տվեց սևացրեց Մեսրոպի
աչք-մաշքը և քարով՝ փախչող Լսոնի ծոծրակին, բայց նրանք
հիմա էլ հեռվից էին գնում ճանապարհի երկու կողմով վիզները
ծոած, խոստանում էին նրանց խոզը պահել խոտը հավաքել
ձեռքի բեռը տուն հասցնել?

Ախըր հիմի ի՞նչ է դուրս գալիս, Մեսրոպ, ասաց Լսոնը

ոտներից մեկը ծերպի մի շուրթին, մյուսը՝ մի?

Նրանք իմ հորն սպանեցին, Լսոն

Նադրի տարվա բաները, Մեսրոպ, ինչի՞ ես մեր նոր
կյանք...

Իմ հորն են սպանել, քու հորը չեն սպանել, Լսոն, գնա?

Զսպանակվելով՝ Մեսրոպը կանգնեց, իրենով լցրեց ծերպը? Դե
գնա՞՛, ես քու, և հրացանով հրեց Լսոնի ծունկը? Գնա՞՛ Եկել

Վերահսկիչի պես գլխիս տնկվել է թեքն լակոտը² Զի է նստել,
դեկապառում է³

Լսոնը հեռանում էր և չէր նեղանում հայիոյվելուց⁴ Մեսրոպի
հորն իրոք սպանել էին⁵ Եվ Լսոնի ինքնասիրությունը չէր վիրավորվում⁶ Իր
ձեռքին եղած-չեղած մի մտրակ էր, նրա ձեռքին
հրացան⁷ Բայց մի քան, որ հունցվում ու հունցվում էր Լսոնի մեջ,
քոյլ չէր տալիս հենց այնպես ձեռները թափ-տալով վերադառնալ՝ ամաշում էր⁸
Այնքան էր ամոք, որ ձիուց էլ էր ամաշում⁹

Այդ նժույզը, շրջկոմի թաքուն ստիպմամբ, նախագահի տակից
հանել ու քաշել էին Լսոնի տակ, և հիմա, ձին տեսնելուց հետո,
տրորվելով մտքի հստակության ու պղտորության միջև, Լսոնը
կանգ առավ¹⁰ Ապա միանգամից շուռ եկավ ու, փափուկ ու
հավաք վազելով, ցատկեց ծերպը¹¹ Այդ ցատկն ինքնիրեն եղավ,
այդպիսի թափով՝ ծերպի պոնկին կանգ առնելը դժվար էր,
ուղղակի անհնար էր¹² Լսոնը, ճիշտ է, հետո պատմում էր, որ
ինքը որոշեց և վազեց և ցատկեց, բայց սուտ էր պատմում¹³
Ինչպես բոլոր մարդկանց, Լսոնին նույնպես թվում էր, թե իր
կյանքը իր որոշումների իրագործումն է եղել¹⁴

Լսոնը կարծում էր դեռ վազում է՝ ծերաւ էր խցկվել¹⁵ Այդտեղ
ամեն ինչը ինքնիրեն եղավ, ինչպես ինքնիրեն էր ծերաւ ցատկելը¹⁶ Մի քիչ
գոմոցից հետո Մեսրոպի ձեռքերը քամակին

կապած էին, Լսոնի ուսագլխին հազուստն ու մաշկը քրքրված
էին, բայց այդ ամենն այնքան սիանգամից եղավ, որ արյունը դեռ
չէր հասցրել կարմրացնել քրքրվածը¹⁷ Լսոնի ակնակապիճը
ուռշում ու կամաց-կամաց փոքրացնում էր արյուն լցված աշքը,

Լսոնի քիթը հաստանում ու տողում էր, ասես պարկի մեջ
պանիր էին քթում, և Լսոնի ծունկն այնպես չէր ծալվում, ինչպես
ծերաւ գլորվելուց առաջ¹⁸ Հրացանը Լսոնի ձեռքին էր և հրացանի
փողը երբեմն քերծում էր Մեսրոպի գոտկատեղի շոր ոսկորը¹⁹
Լսոնը գնում էր ձախ ձեռով գալիքեն բռնած և զարմանում էր, թե
ինքն այդ երբ հասցրեց նրա ձեռքերը ծնկով ու մի ձեռով մեջքին
սեղմած պահել, մյուս ձեռքով արձակել, քաշել, հանել իր գոտին
և կապել, պի՛նդ կապել նրա ձեռքերը²⁰ Լսոնն արդեն սկսել էր

զարմանալ իր արածի վրա? Այդ զարմանքը քանի զնաց ուսավ, և տարիներ հետո միայն զարմանքը կար, բուն դեպքը մոռագվել էր? Տարիներ հետո իր արածը շատ կարևոր էր համարում և արարքի կարևորության հետ իր անձի կարևորությունն էր ներծծվում Լևոնի գիտակցությանը, և նա վախենում էր անցածպրծած ցատկի համար, տրորում էր ուսան ու ծունկը և մտածում, որ հիմարություն էր արել կյանքը վտանգի ենթարկելով? «Պիտի մի երկու ջահել ուղարկեի՝ ծեծելով բերեին»:

Հիմա, երբ ձեռքերը կապված էին, աշի ամբողջ թաթը մանր ծակծկոցով այրվում էր և հրացանի նշահատիկն անընդհատ քերում էր մեջքի նույն ողը, Մեսրոպը կարծում էր քան տարի սիրտը մխացել է հոր վրեժով և իր արդարությունը հիմա կոխված են, և Մեսրոպն իրեն խղճում ու լաց էր լինում? Արտասուբների տաք հպումն այտերին՝ դուր էր գալիս նրան և նա շարունակում էր գնալ արտասվելով? Մի հիմար մի հիմարի մեղադրում էր մի բանում և սա հաճույքով էր մեղադրվում, որովհետև ոչինչ էր և ուզում էր լիներ որևէ բան? Պատահականությունը պարապ երկու կերպարանքի դարձել էր մեկին կապված, մյուսին կապող, և սրանք հիմա մտածում էին, որ իրենք կապվող ու կապող են կոչումով? Հաճելի էր գիտակցել, որ երեկ չոտած Նիկալի կողքերով վիզները ծոած վազողից իրենք դարձել են գաղափարակիրներ?

Թաթը ցավից պայթում էր, թվամ էր ամբողջ արյունը մամլվել է դաստակում և մաշկն այդտեղ բարակել է փառի շափ, ուղեղն սկսեց մանր ցոլանքով հալիկել, Մեսրոպը կանգ առավ? Լևոնը հրեց հրացանով, և Մեսրոպը ետ հրվեց, որպեսզի ողն ավելի տաշվի ու ավելի մրմուա? Եվ պարանոցը կիսառորած Մեսրոպն ասաց դեպի Լևոնը.

Նրանք իմ հորն սպանեցին?

Լևոնը շտկվեց առողջ ոսի վրա՝ մի ձեռով բռնած հրացանն ու շալվարը? Լևոնին ձեռնտու չէր հարցի այդպիսի նեղացումը, և հրեց.

Գնա, դաշնակցականի մեկը դաշնակցական?

Եվ Մեսրոպը հասկացավ, որ ինքը նույնպես չէր ուզենա խոսել միայն հորից՝ Պարանցը կիսաոլորելով՝ Մեսրոպն ասաց.

Նրանք կործանեցին Անին, Մացոյի Լևոնը՝

Իսկ շուրջը լեռներ էին, ձորի բացատում գոմեր էին, իրենք շեղակի մոտենաւ էին աղբյուրին, մտնում էին աղբյուրի ձորակը, որտեղից ելնելու էին շեղակի, և երևալու էր ոտները սանձով խճաված ձին, հետո ծմակի պոտոնկն էր երևալու, ներքսում կակաչի հովիտն էր, սարի բարձրությանը հավասար ձորի վրա արծիվը նույն գծով կտրում ու կտրում էր օդը շրջանաձև, և Մեսրոպն ու Լևոնը իրենք իրենց վրա սկսեցին ֆորձոն տրակտորի տպավորություն թողնելը՝ Եվ ուզում էին ուրիշները նույնպես հասկանան, որ իրենք գյուղ նոր մտած ֆորձոն տրակտոր են.

Դե իմ խոսքն էլ էդ է, էլի, ասաց Լևոնը, – նացիոնալիստը հո պողով-պոշով չի լինում.

Նրանց ոչխարը ծմակից դուրս էր գալիս՝ Լևոնն սպասեց մինչև բոլոր շոբաններն իրենց նկատեցին և տարագատվելով կապվածից՝ կոչ արձակեց. «Կեցցե արևելյան ժողովուրդների բարեկամությունն ամբողջ աշխարհում, առա»: Նրանք արևից աշքները ձեռներով պաշտպանեցին ու նայեցին, իսկ Մեսրոպը ունքերը հավաքեց, ծնոտը տնկեց ու ընդառաջ գնաց իր թշնամիներին. Նա հպարտ արհամարհանքով անցնելու էր, բայց այդտեղ մի սխալ եղավ, մի սարսափելի սխալ պատահեց՝ Նրանք

շրջապատեցին սրանց, մի կտոր պարան տվեցին՝ որ Լևոնն իր շալվարը կապի, Անհարմար է Էդպես, ա բալամ, երեխա չես քամակդ բաց ման ես դալիս, հետո նրա գոտին տեսան Մեսրոպի ձեռքերի վրա, արձակեցին, շպրտեցին Լևոնին՝ որ մեջքին կապի, և վրա-վրա խոսելով տնտղեցին Մեսրոպի ձեռքը՝ Ասացին, որ թարի բոլոր ոսկորներն իրարից ընկել են, Մեսրոպին պառկեցրին չոր գետնին, մի երկու պինդ շոբան նստեցին վրան՝ որ դեսուդեն չոլորվի ու փշացնի գործը, և խոշոր այտոսկորներով թուխ մի պառավ մսուտ ձեռների մեջ վերցրեց Մեսրոպի

թաքրը՝ Պատավից ու բոլոր նրանցից ոչխարի կաթան ու բրդի
խառն հոտ էր գալիս?

Աղա ա բալամ, Էսքանն Էսօրվա բանի չի, և պառավը
ոլորեց ու հրեց Մեսրոպի բութը՝ Եվ տեսնելով, որ բութը երկու
տեղից է դուրս-ընկած, պառավը նորից ծործորացը՝ Ե՛, ա
բալամ, բա Էսպես երեխություն կանե՞ն? Պատավն ի վերջո
շհամբերեց ու Լևոնին մեր հայիոյեց տղամարդու ուշունցով? Եվ
ճկույթը տնտղելով, հոդերն իրար հազմելու ճտոտի հետ,
պառավը պարզեատրեց Լևոնին. Քյոն հեյվան, տվել ախուցախ ես արել տղին?՝
Արտասուրը շորանում էր Մեսրոպի աշքերում և նա պարապ
ուղեղով ունկնդրում էր ցավը? Նա այդ պառավին չէր ատում, և
ոչ էլ նրանց, որ նստել էին իր վրա և ծխում էին? Ետևներից մի ձի
քաշելով ու ձեռքներին մի հրացան, Լևոնն ու Մեսրոպը մտան
անտառ, զրուցելով իշան, Շեկ յառանդներում լոեցին ու լուս
անցան, հետո ձիուց, պայտից, գութանից, գոմաղթից, Սիմոնի
իշից խոսելով մտան գյուղ?

Մի հինգ տարի հետո նրանք երեսուն-երեսունհինգ տարեկան տղամարդիկ էին?՝
Այդ տարիքում ամեն որ որոշակի մի բան

լինում է, և Լևոնն իր մեջ կարծրացրել էր ժողովուրդների
բարեկամությունը, իսկ Մեսրոպը դեռ գնդում էր հայ, Անի, Լեռ?

Մեսրոպը սովորում էր թվեր ու անուններ և հունցում ու
դարձնում Հայաստան, ինչին որ խոլոր էր նայում Լևոնը և ինքը
իրեն հիշեցնում, թե պետք է զգոն լինել? Լևոնը չէր թաքցնում,

զգուշացնում էր և՝ ի լուր Մեսրոպի, և երեսառերես Մեսրոպին?՝
Եվ իր մտքում Լևոնն արձանագրում էր, որ ինքն զգոն է

բազմակողմանիորեն? Ոչ Լևոնն էր կորցնում զգոնությունը, ոչ էլ
Մեսրո՞պն էր դադարում Հայոց պատմություն կարդալուց? Եվ

իրարից զոհ էին, որովհետև իրարու գոյություն էին արդարացնում? Հետո
զիշերով՝ որպեսզի գյուղը պանիկա շրնկնի,

Լևոնը պետանվտանգության աշխատողներ տարավ Դազարենց

ին տուն? Գործողությունը կոնսպիրացրել էր անձանք ինքը և

իրեն ասել, թե ես ահա օպերացիան կոնսպիրացրի? Այն երկու

ընկերը պիտի պահվեին դոների ետևը, ինքը պիտի ծեծեր դուռը?

Շանը լուցնելու համար Լևոնն անձամբ ինքը յուղի մեջ թաղիք էր տապակել, և խեղճ շունը ծամում հա ծամում էր, ամբողջ գիշերը, երբ արդեն Մեսրոպին տարել էին, շունը դեռ ծամում էր:

Խարվեց միայն շունը՝ Մեսրոպն արթուն էր և սպասում էր նրանց, որոնք եկել էին իբր թե հողբաժնից. սեղանին Լեռ ու հոր լուսանկարն էր դրել.

Ես եմ, Մեսրոպ, Լևոնն է, լուծը որտե՞ղ ես դրել, պետք է՝ չեմ գտնում?

Լուծը վզիս է, Լևոն, ասաց Մեսրոպը, քեզ իմ գլուխն է պետք՝ գլուխս վրաս է? Ու քանի իմ գլուխն իմ վրա է... Մեսրոպը բացեց լուսամուտի փեղկն ու հրացանը պահեց? Տղերք,

ձեզանից ո՞վ է թուրք, թող առաջ զա?

Ասացին, որ իրենք երկուսն էլ հայ են, իրենց մեջ թուրք չկա? Դե, Լևոնն էլ հայ ու հայ էր Մեսրոպը հրացանը ետ քաշեց? Նա նրանց համար պահարանի տակի դարակից, ամանների ետևից, հանեց լիտրանց օղու շիշը, բայց նրանք ուրիշ բան էին փնտրում. Եվ չեխն գտնում, որովհետև չկար, չեր եղել. Եղածը սեղանին էր՝ մի շայոց պատմություն, աշխօրի գրանցման մի գրքով, և դեմները նստած Մեսրոպը, որ հանդարտ թարթում էր աշքերը. Ի՞նչ եք ուզում, տղերք ջան, ինչ կամ՝ ես եմ, ձեզանից պահելու բան շունեմ, հայ եք, ին թուրք չեք? Շայրենասեր եմ, տղերք ջան, ձեզանից ի՞նչ թաքցնեմ?

Թուրքը որտե՞ղ ես պահել, քմծիծաղով հարցրեց Լևոնը, և այն երկուսը աշխուժացան, Մեսրոպը սփրբնեց? Հրացան շատերն ունեին և հրացանի մեջ՝ լորի ու նապաստակ սպանելու կոտորակ? Իսկ թուրն արդեն լուրջ էր թվում հիշողությունների այն թաքուն թելադրանքով, որ թուրք եղել էր սպիտակ կազակների զենքն ընդդեմ մեր կարմիր բանվորների և Անդրանիկի զենքը թուրքերի դեմ. Թուրն այդքան լուրջ էր թվում, մանավանդ որ՝ պատից կախված յափնջին ծածուկ հիշեցնում էր մոլեզին Զապաև?

Խանչաղը ճիշտ, որտե՞ղ է խանչալս?

Տունը խառնեցին՝ խանչալը չկար? Մատնահարում էին սյուներն ու պատերը՝

ստուգելու թե նրանք փո՞ւչ չեն, նրանցում
զե՞նք չկա պահածը Սյուներն ու պատերը փուշ չեին և խանչալն
Էլ չկար ու չկար Մեսրոպն Էլ է մատնահարում սյուներն ու
պատերը Քափ ու քրտինք մտան, բայց խանչալը չկար ու չկար
Լևոնն անկյուն տարավ Մեսրոպին, քշիչում էր և մոռացել էր
կոճապիրացիա, ինտերնացիոնալիզմ, համաշխարհային,
մասշտաբ, Քերզոնի հուշագիր, կուշ էր եկել, դարձել էր
զյուղացի մարդը Եվ ամաչում էր, ինչպես ամաչում են թանկ
հյուրի առջև դնելու մի երեսատեղի բան չունենալիսը Մեսրոպը
նրան լսում էր ականջը քերանին դեմ արած և շուտ-շուտ ասում
էր՝ հա, այո, լավ, հա, այո Լևոնն ուրեմն Մեսրոպին ասում էր,
Ամոք Է, կենտրոնից ասել են Ծմակուտ նացիոնալիզմ կա, հիմի
մենք կենտրոնին ասենք չկա՞: Մարդիկ քաղաքից վեր են կացել
եկել մեր դուռը, հիմի դատարկ ձեռքով ե՞տ դրկենքը Լեյտենանտ
մարդիկ են, այ էն ջահելը լեյտենանտ է՞ Հա, այո, ասում Էր
Մեսրոպը, ապա ջղայնացավ, ինչո՞ւ ես ինձ քացատրում, ես
անհասկացո՞ղ եմ Գտիր, գտնենք?

Խանչալն ընկած էր մառանում, կաղամբի գլուխների մեջ:
Անմեղ-անմեղ մտել էր արանքները, կարծես քուրն ինքը չէր, ու
ժանգոտել էր, կարծես Էլ չէր մաքրվելու ու կայծակի պես շողալու
ժողովուրդների բարեկամության գլխինը Կաղամբը նրանով կոթատել ու այդտեղ
Էլ մոռացել էին Մեսրոպը դրա համար
կնոջը մի լավ հայինեց Զենքը քու ինչ խելքի բանն է, սոն հավի
գլուխ, զենքի հարգը դու ի՞նչ զիտես Մեսրոպը տեղնուտեղը
մաքրեց խանչալը, գտավ պատյանը և այդ կաղամբկտրիչից
զենք սարքեց՝ որպեսզի մի կարգին իրեղեն ապացույց լիներ և
Լևոնը շրջկենտրոնի առջև սևերես շմնար Հետո ուրեմն
պարզվեց, որ դա նշանավոր տարի է: Մեսրոպը համենայն դեպս
այն արեց, որ Լևոնը տարիներ հետո ազատ կարող էր պարծենալ. «Իմ ամբողջ
զիտակցական կյանքում մե՛ծ զործունեություն եմ ծավալել Ինչե՞ր քաշեցինք?
Է՛լ տրոցկիզմ, Է՛լ սաքուած,
Է՛լ դաշաղություն, Է՛լ նացիոնալիզմ Է՛, երեխեք, բա դուր կարծում եք Էսքան
ազատ կյանքը հե՞շտ ենք կառուցել»:

Հաճելի էր պապից պապ ու հորից հայր մաշված փողոց,
գոմեշ, հնձել, սամի, թրիք, կորեկ, այ գյաղա բառերի փոխարեն
զրնզացնել գործունեության, գիտակցական կյանք և ուրիշ նոր,
դեռ արկերից չհանված քամիար մեքենայի պես յուղած նովինոր բառերը Միայն
թե Լսոնը հաճախ մոռանում էր նացիոնալիզմ բառը և քիչ էր մնում դրա
փոխարեն, Էնիքը, մեսրոպիզմ

ասերը

Մեսրոպն անպատասխան չթողեցը Նախ Լսոնը Մեսրոպին
խարել էր, ասել էր մեր հայաստաններում –քաներում մի տեղ
Էլեկտրակայան կկառուցես ի փառս քու հայ ժողովրդի ու կզաս,
Մեսրոպին այնինչ Սիրիր էին տարելը Մի տասը տարի հետոն
եկավ, եկավ մտավ գրասենյակ, հավաքեց Լսոնի օձիքն ու թափ
տվեցը Ժողովրդի քշնամի Լավրենտի Բերիային օգնում էիր,
հա՞: Իսկ գիտե՞ս, որ Բերիային գնդակահարեցինը Խիդա ունեցիր
ու գնա ասա քեզ Էլ գնդակահարեն, խիդա ունեցիր, խիդա
ունեցիրը

Լսոնը ետ-ետ շարեցը Հավաքեց Մեսրոպի օձիքն ու թափահարեց. Քեզ խելոք
պահիր, հա, թե չէ կուսակցությունն էս
անզամ չի խղճա, Սիրիրը մեծ է?

Մեսրոպը թողեց նրան, ետ գնաց, ոսից գլուխ շափեց նրան և
արհամարհեց. Էղ՝ կուսակցությունը դո՞ւ ես?

Լսոնի տրեխը ծակ էր, գուլպան ծակ էր, կոշիկի ու գուլպայի
միասնական ծակից մեծ գլուխը հանել էր բթամատը, Լսոնը
սափրված չէր, վրայից գոմահու էր զալիս, Լսոնը շասաց, թե
կուսակցությունն ինքն է? Լսոնը խեղա-խեղա ասաց.

Չէ, ես ի՞նչ կուսակցություն եմ?

Բա էղ ինչի՞ ես անունից խոսում? Լսոնը չէր պատասխանում, և Մեսրոպը
հպարտությամբ զամեցը Սիրիրից ես ես
զալիս, շափերի մասին ինքն է խոսում?

Դե ինչ անեմ, ասաց Լսոնը, ես էլ Բեղլինից եմ զալիս:

Եվ ապա երկուսն էլ լուռ ու ճնշված էին, ու մեղք էին ջահել
օրերի եռանդուն կոհվը վերցնում էին ծերունական ուսերինը Այդ
ժամանակ միջամտեց տնտեսության Արգար նախազահը.

Պարապ-սարապ քիչ խոսեք՞ Գնացեք աշխատեցեք, Լևոն՝
դու ֆերմայի վարիչ, Մեսրոպ՝ դու ձիապան?

Բացառությամբ իրենց ֆերմայական աշխատանքի, նրանք
երկուսն էլ ներքուստ դոհ էին ապրած կյանքից? Նա շրանշանի
պես իր աքսորն էր կրում, մյուսի շրանշանն ավելի փայլուն էր՝
սոցիալիզմի ամբողջ նվաճումները? Այդպես գրանցվում է
աշխօրը, քաջազործությունը, գնահատվում է աշակերտը? Եթե
աշխատանքը չդառնար աշխօր, սխրանքը՝ շրանշան, գիտելիքը՝
գնահատական, շատ լավ կլիներ, քանի որ արարքը քեմ չէր
հանվի? Արարքի ետևից քեմ է ենում արարողը, և այնքա՞ն
անելիք է մնում չարված?

Մեսրոպին թվում էր իր արդարությունը հաղթել է, և դրանից
Էլ դարձել էր մեծախոս? «Անարդարության ոտները կարծ են,
Մուկվա Կրեմլ, Պրեդսեդատելյու Պրեզիդիումա Վերխովնովո Սավետա Սայուց
ԷՍԵՍԵՌ, մեր հանդերք մեզ տվեք, հը»:

Արջը նրան մի լավ զգեց? Տասը փթանց ջլակույտն առած՝
արջը գլուխ դրեց այդ նիհար-միհար բիձուկի հետ? Սա Սիրիում ֆրանսերեն մի
երկու բառ էր սովորել, ասում էր քաղաքատեսություն, Աֆրիկա, Լուկուլլոս,
համաշխարհային պատերազմ, և արջը մանկության ձորերի խաղալիք էր թվում? Լևոնը

նրան ասաց ձորերում արջ է երևացել, Պարկուածիդ գլխին
արծիծ դիր, ասաց, իսկ նա ասաց.

Կոտորակը մորթին փշացնում է?

Քոլ գործն է, նեղացավ Լևոնը, իմը զգուշացնելն է:

Աշունքանում էր? Անտառի զովը դառնում էր ցուրտ և արևը
դուրեկան էր? Հաճարենու կարմիր խաշամը դիզվում ու դիզվում
էր, և աղբյուրները լոռում էին խաշամի տակ: Մամուներից ջուրը
քամվում ու կաթում էր զնզոցով, և ծանր էին այդ կաթիլները?

Մամուանկար ժայռերը նայում էին կիսավայրենի պապի նման
խոժողով? Կիապ-կողջի աճած երկու հաճարենի փափուկ ու տևական քամուց
մաշում էին իրար, և մարդ դրանից դառնում էր
ջղային? Մոշահավը լուր էր տանում, լուր էր քերում, և Մեսրոպը
յոթ անգամ նշան բռնեց, բայց ինքն էլ չէր հասկանում, թե ինչու

Հի կրակումը Անտառն անտառ է և կուզես թնդանոք տրաքացրու՝
միևնույն է, անտառը չես լցնի քեզանովը Մեսրոպն ուրիշի տուն
էր մտելը Մոշ էր ուսում և ինքը իրեն ասում էր թե մոշ է ուսում
ու շատ հանգիստ է՞ «Աթոյի խամահատում մոշ եմ ուսում»:

Մեսրոպը կարծում էր այդտեղ կողքերին մի տեղ պիտի գրած
լինեն Գիքոր, Լևոն, Մեսրոպ անունները, Մեսրոպն ուզում էր
խամահատը լցվեր իին այն օրվա անհամ կատակներով, անալի
կարտողով ու կրակի ճարճատյունովը Մեսրոպն իրեն ասում էր
թե մոշ է ուսում, բայց աչքի պոշով փնտրում էր իին կրակատեղը և չէր ուզում
հասկանալ, որ թիկունքն ընդարձանում,

մազերը կոշտանում ու գլխարկը գլխին բարձրանում է՞

Կոնսպիրացիա, ասաց Մեսրոպը Հյուսիսային քենո,
հարավային քենոն Եվ արմունկով զգալով փակաղակի կարծրությունը,
Մեսրոպը մտածեց, որ ինքը ժպտում է՞ Լավ մոշ
է՞ Ու նույն պահին էլ տեսավ, որ քուր բացվում ու մոշերը
թափվում են՞

Անտառը լոել էր Հաճարենիները չեին քսվում իրար, և շուռ
եկած ծառի արմատաբուրգին գլուխը դեսուդեն էր թեքում
մոշահավը Մեկը մի տեղ շունչը պահել էր, և Մեսրոպը սիրու
չէր անում նրան տեսնել Ուղեղն ականջների մեջ խշշում էր,
ապա քունքից քրտինք գլորվեց Արշը Նա շուռ եկած հաճարենու մոտ էր,
Մեսրոպը կարծես տեսնում էր նրան, բայց չէր

կարողանում զատել հաճարենուց Ամբողջ հաճարենին արջ էր
և ամբողջ անտառն էր արջ Մկանների շրջունով նա կանգնեց,
կանգնեց, թաքեր ունեցավ, թաքերին երկարելով կեռվեցին
ճանկերը, և շրջունը լոեց Մեսրոպին մի պահ թվաց, թե ինքը

երեխա է ու այգի է մտել ու նա Ղալանց մեծ պապն է, նայում է՞
Այ անտեր, ասի, երկու մոշ եմ կերել, ես քեզ ի՞նչ եմ
արել Կանգնել էր ու նայում էր, նայում էր Արջ տեսած կա՞ս:

Տեսել էի Կամ, ասացի, քոթոքների հետ ճամփի վրա
կանգնել էր Բայց էղ անգամ շվախեցա Մի ուրիշ անգամ վախե-
ցա Հաշա ծառի արանքում քոթոք էր սատկել, ընկել էր արանքը,
երկու կողմի վրա կախվել ու չէր կարողացել դուրս գա՞ Կարծեցի մայրը

մոտերքում է ու թաքուն հետևում է?

Մոտերքում է եղել ու քեզ թաքուն հետևել է, ես դրանց տեսակը դիտեմ? Աչքերը՝ պարապ, շուն է, գիտե՞ս, շան պես մի բան է? Բերանը բացեց ու ոռնալով վրա քշեց? Շուն էր, շան ցեղ էր ու ոռնում էր? Ու փորատակի շեկ բուրդը օրորքի հետ մզվում - բացվում, մզվում-բացվում էր?

Մեսրոպն զզաց, որ ինքը կատաղում ու պնդանում է, որ ինքն է նրան ուտելունա իրեն չի' հաղթելու?

Ինչու էի ջղայնանո՞ւմ? Անասուն անասունի մեկն էր ու առանց հասկանալու գալիս էր ջարդի? Չէր մտածում? Հրացանը կարծես գետնին պիտի լիներ, կարծես թե գետնից վերցրի հրացանը? Բայց թե երբ էի զցել՝ եղ մեկը լավ չեմ հիշում? Ինչքան ուժ ունեի՝ կորով իշա դրա գլխին, պազեց ու ոռնաց, հրացանը փշրվեց? Երկարն ուզեցի կոխեմ բերանը խլեց ու մեկ էլ տեսնեմ զզում է? Փաքաքել, խառնել է իրեն ու զզում է? Ցավ չկա, մի սարսափ է, մի տաքություն, գոմոց ու մի կեղտոտ հոտ? Ու ձեռներս զցում եմ դրա ձվերին, ձվերին, ձվերին ձու չկա, չեն բռնվում? Վերջին հույս են, ձեռս զցում եմ՝ չկան, չկան եղ անտերները? Պատահել է, չէ՞ ես շատ եմ լսել՝ բռնել ու բաց չեն բռղել ձվերը ու հաղթել են? Բայց ինձ համար՝ չկային? Ձեռս զցում էի՝ չկային? Անբախտությունը դրան են ասում, էլի, եղ անտեր բախտից ես շունեմ, ին զոռո՞վ չի, ինձ բաժին չի հասել եղ անտեր բախտից?

Հետո՞:

Չեմ հիշում, ասում են շներն են ազատել:

Լավ, բա եղ ո՞նց կպատահի, որ արջը ձու շունենա?

Քու գլուխն էլ իմ գլխից է, ասաց? Քած է եղել իմ արջը քած է եղել? Աշխարհը լիքը արջ ու որսորդ է, պիտի հանդիպեն, պիտի կամ կրակելով սպանի, կամ ձվերը ոլորելով, իսկ իմ արջը կոտորակիս օրն ու քած է գալու? Ամբողջ կյանքս եղ է եղել: Երկու ամիս նա շրջանային հիվանդանոցում էր պատկել, մի այդքան էլ դռներին էր պտտվում, և այդ ամբողջ ժամանակ նա մտածում էր? Նա ինչ-որ եզրակացության էր եկել և զրուցակից

Եր փնտրում, բայց գյուղացիները նրա փիլիսոփայության հետ գլուխ չեն դրել ու գլուխ չեն դնում՝ Նրա զրոյցներից գյուղացիները դուրս են բերել արջն ինչու է ուժեղ որովհետև ձվեր չունի, բայց դա գյուղացիների սարքածն ու գյուղացիների ուրախությունն էր նրա շմեռնելու համար՝ Նրա հետ միայն սեբաստացի դարբին Հայկը կարող էր զրուցել, բայց Հայկն էլ սկզբներում աչքը վախեցած էր, վերջերում էլ՝ արդեն հոգնած ու հուսահատված՝

Վաթսուն տարի ապրել եմ ու թե մի բան եմ հասկացել՝
որսի օրը՝ Արջն ինչո՞ւ է ուժեղ, որովհետև արջը ծմակ է, ծմակի
մի մասն է? Իր մի մասով ծմակը արջ է, դե հիմա գնա գտիր, թե
որտեղ է ծմակը վերջանում ու սկսվում արջը? Ուզում էի
փախչել՝ ծառերը բռնեցին՝ Մոշահավը գիտեր արջի մասին ու
մի ժամ ինձ մոլորեցնում էր? Դրա համար էլ արջը ուժեղ է?
Լավ, ասացի ես, ի՞նչ է դուրս գալիս, ով ուժեղ է՝ ա՞րջ
է?

Դու մի քիչ սխալ ես ասում, ճիշտն էսպես կլինի. ով արջ է՝
ուժեղ է? Այսինքն սեփական ծմակ պիտի ունենաս? Լսոնն,
օրինակ, ունի ու ուժեղ է? Ծմակ միայն ես չունեմ?
Նա մտել էր երբեք էլ մայրուղի շհանող մի արահետ, որ նրան
տանում ու տանում, խորացնում ու խորացնում էր անտառի
վայրենության մեջ արջի ու հաճարենու, քարարծվի ու բվեճի,
եղնիկի ու քամու աշխարհ? Այնտեղ ժայռերը ծերունու նման
խոժոռվում են, արջը, իբր, ճղճղակած կոճղով նվազում է շգիտես
ինչ, կայծակները հրդեհում ու անձրևները մարում են կաղնիների հրդեհը?
Առվակը թաքցնում է գայլի փափուկ ոտնափոխը
և գայլը մոտենում է եղնիկին, իսկ կեչու չոր ճյուղը տեսնում է
այդ դավը և կոտրվում ու զգուշացնում է եղնիկին? Եվ խոր ձյուն
է լինում և նիրիող անտառը հորինում է գալ ամառվա իր
հեքիաթը, որ սկսվելու է կկվականչով և ավարտվելու է վերջին
մոշերը հավաքող արջի ինքնամոռացմամբ և նապաստակի
միաշքանի քնով?
Կացինը ձեռքին՝ ամիսներով նա անտառներում է լինում?

Աղբյուրներին գուտեր է զցում, լորու կեղևից բաժակներ է թռղնում աղբյուրների մոտ և աղբյագլիսի քարերին, մամուռի մեջ, թռղնում է իր անունը՝ Մեսրոպ Դ-XX դ, իբր՝ Մեսրոպ Դազարյան, քսաներորդ դարը Թե քո լորու բոժակները քանի՛ շաբաթ են մնալու, թե քո կաղնու գոերը քանի՛ տարի են դիմանալու, թե քո զիրը քանի ամիս է մնալու մամուռինը։ Լետնը կա՛ Գյուղ եկած լրագրողներին ասում է. «Շատ մեծ գործունեություն ունեցա քսան-երեսնական թվականներին, շա՛տը Որ Հիշում եմ՝ Էղքանն ուղղակի մի մարդու քան չէր»։ Մեսրոպի մասին ասում է. «Լավ մարդ է, քայց իր օգուտն ու վնասը չի ջոկում, ձին քացի է տալիս նրան, եզր՝ հարու՛ Անխելը է, ձին պող չունի՛ կանգնիր առջևը, եզր քացի չունի՛ կանգնիր ետևը։ Օրենք է, պիտի ենթարկվես»։